

УДК 94 (47773)

**Ольга Щербакова
(Миколаїв)****ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО
ТОВАРИСТВА ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА
НА МИКОЛАЇВЩИНІ У 1920-х РОКАХ**

У статті автор розглядає проблему діяльності міжнародних організацій у зазначений період, висвітлює основні напрями роботи організації, умови її функціонування та співпрацю з радянською владою.

Ключові слова: голодомор, допомога, міжнародна організація, УТЧХ, Червоний Хрест.

Тривалий час Україна була позбавлена міжнародної співпраці з міжнародними організаціями. Більшість міжнародних організацій розглядалися радянським керівництвом як структури, що працюють на розвідку США і підпорядковані ЦРУ. Їх позитивна роль у розвитку України всіяко приховувалася. Недарма більшість архівного документального матеріалу про Червоний Хрест та інші організації, що діяли в Україні, були недоступні дослідникам.

В Україні Товариство Червоного Хреста розпочало роботу в кінці XIX ст. у вигляді місцевих управ Російського товариства Червоного Хреста. Ініціаторами створення нових осередків організації були багаті світські особи, громадські та церковні діячі. Збір грошей для Російського товариства Червоного Хреста здійснювався за рахунок вистав, добровільних пожертвувань, спадщини приватних осіб.

Після захоплення влади більшовиками в Петрограді 25 жовтня 1917 р. у головному управлінні РТЧХ не було порядку, зв'язок з окремими установами Червоного Хреста перервався, тому на місяць розпорядження не передавалися. 6 січня 1918 р. більшовицький уряд у Москві своїм декретом наказав розпустити старий Червоний Хрест за саботаж та шкідництво новій владі. Головне управління Російського товариства Червоного Хреста було ліквідовано і замість нього створено комітет з представників громадських і радянських закладів – «Комітет реорганізації». Рішення влади приголомшило Червоні Хрести всього світу, вони почали виступати з протестами щодо усунення «законного Головного управління Російського Червоного Хреста» та з приводу «утисків» радянською владою «нейтральної, гуманітарної організації»¹. Тому процес реорганізації царського Російського товариства Червоного Хреста, що розпочався у Москві, повільно продовжувався аж до листопада 1918 р.

26 лютого 1919 р. був виданий декрет РНК УСРР за підписом Х.Раковського, згідно з яким все майно будь-яких червонохресних організацій передавалося місії більшовицького РТЧХ під конт-

роль радянського Народного комісаріату здоров'я (Наркомздоров'я) для обслуговування військово-санітарних потреб Червоної армії, допомоги військовополоненим та біженцям. На підтвердження цього рішення 10 березня 1919 р. було видано другий декрет, згідно з яким в Україні створювався один Червоний Хрест – Російське товариство Червоного Хреста².

Але цього не відбулося, тому що, по-перше: Женевський комітет Червоного Хреста й інші благодійні організації вже працювали з Українським Червоним Хрестом, а підпорядкувавши його більшовицькому РТЧХ, можна було позбутися і цієї підтримки. По-друге: складання з двох червонохресних організацій однієї паралізувало б встановлення нових взаємовідносин між Україною і Росією, а потім і іншими республіками. Таке ставлення центрального керівництва більшовиків у Москві до існуючих в Україні декількох організацій Червоного Хреста підтверджується документами з архівних джерел. Так, представники Комісії вищої санітарної інспекції більшовиків відзначали, що злиття всіх Червоних Хрестів в Україні паралізувало б всі відносини, які у майбутньому будуть встановлюватися між урядами Російської, Української та інших республік. Крім того, з Москви було надано для українського радянського уряду проект, за яким в Україні визнавалися два самостійних центри Червоного Хреста – місії більшовицького Російського товариства Червоного Хреста та Українського товариства Червоного Хреста³.

У квітні 1919 р. з Москви прибув новий представник місії більшовицького РТЧХ, щоб контролювати всі дії українського радянського уряду в цій справі. У цей час Х.Раковський підтримував лише місію більшовицького РТЧХ, підпорядковану українському радянському уряду. Так, 21 травня 1919 р. він видав охоронну грамоту на майно та установи місії більшовицького РТЧХ на підставі декрету від 26 лютого 1919 р. Тому у цей час в Україні працювало два Хрести і один охоронявся радянською владою – місія РТЧХ, інший – Український Червоний Хрест – залишався беззахисним. Однак з 9 квітня 1919 р. у Києві почало свою роботу Міжнародне товариство Червоного Хреста, яке намагалось допомагати жертвам громадянської війни, в першу чергу особам, що перебували у в'язницях, надаючи їм медичну допомогу, їжу, стежили за санітарним станом місць ув'язнення. За дозволом РНК у Москві відділи Міжнародного товариства Червоного Хреста вже були створені на Дону, Могилеві, Харкові, Петрограді. Отже, більшовицька влада визнавала легітимність діяльності Міжнародного товариства Червоного Хреста в Україні, а воно співпрацювало з Українським Червоним Хрестом. Тому підпорядкування українським радянським урядом Українського товариства Червоного Хреста відбувалося без силового тиску.

Український дослідник Т.Литовченко, здійснивши аналіз міжнародної діяльності Українського товариства Червоного Хреста у 1919-1920 рр., з'ясував, що основною роботою товариства було, по-перше, повернення інтернованих українців, по-друге, допомога біженцям на території України, по-третє, збір пожертвувань на придбання медичної апаратури і лікарських препаратів як в Україні, так і через благодійні організації у світі.

Починаючи з 1920 р. на підконтрольній радянській владі території України продовжували працювати як комітети місії радянського Російського Червоного Хреста, так і Українського Червоного Хреста. Сама місія більшовицького товариства створювалася таким чином, щоб в Україні виконувати вказівки з Москви. Про це свідчать факти з документів архівних джерел. Так, за цим принципом до місії включалися висуванці з більшовицьких російських органів влади – уповноважений при РТЧХ у Києві І.Я.Хейфец та представник РТЧХ С.Я.Хейфец. При філіалі РТЧХ у Києві був створений відділ допомоги жертвам погромів, який допомагав грошима, одягом, продуктами. Його роботою керував представник єврейської секції ЦК КПУ А.Я.Хейфец. Однак фактична відірваність цього Росхреста від Москви і його борги перед державними установами радянської України (6 млн. крб.) поставили місію РТЧХ у Києві у повну залежність від радянської влади в Україні.

У 1920 р. внутрішнє становище УСРР характеризувалося глибокою кризою, яку визначали економічна розруха, політична нестабільність, збільшення кількості голодуючих та хворих, особливо на Півдні України. Більшовицьке керівництво республіки вимушене було застосовувати всі свої засоби для подолання холери, цинги, висипного тифу, які поширювалися по всій країні. Так, у червні 1920 р. на засіданні ЦК КП(б)У відзначалося, що епідемії в Україні набули таких розмірів, що урядові санітарні установи вже не в змозі їх подолати, тому необхідно використовувати будь-яку сторонню допомогу.

У ЦК КП(б)У було вирішено, що для ліквідації всіх цих явищ необхідно застосовувати широко відому гуманітарну організацію – Червоний Хрест. На засіданні ЦК КП(б)У поставлено питання щодо допомоги цьому Товариству від радянського уряду. Для цього 13 липня 1920 р. на засіданні РНК у м.Харкові в присутності голови РНК Х.Раковського, заступника голови Всеукраїнського центрального виконавчого комітету (ВУЦВК) В.Чубаря, народного комісара здоров'я М.Гуревича було прийнято офіційне рішення про подальшу діяльність Українського товариства Червоного Хреста на території України. У своїй доповіді народний комісар охорони здоров'я обґрунтував необхідність роботи цієї організації разом з установами радянських органів охорони здоров'я держави⁴. Восени 1921 р. Головну управу організації переве-

дено з Києва до Харкова, де її очолив відомий в Україні більшовик, член ЦККП(б)У А.В.Іванов (керівник повстання на заводі «Арсенал» у січні 1918 р.).

У зв'язку з широкомасштабним голодом радянський уряд у Москві прийняв рішення просити допомоги у закордонних благодійних організацій світу. Для цього передбачалося використати всі міжнародні зв'язки Українського товариства Червоного Хреста, але під наглядом представників Російського товариства Червоного Хреста (Росхреста). 8 грудня 1920 р. було укладено договір між представниками Російського товариства Червоного Хреста і Українського товариства Червоного Хреста. Цим договором визнавався статут Українського товариства Червоного Хреста, а згідно з ст. 2 цього договору йому нав'язувалася ідея попереджати Російське товариство Червоного Хреста про встановлення «нових» зв'язків на міжнародному рівні.

Сучасні дослідники цієї проблеми вважають, що серед усіх товариств Червоного Хреста радянських республік у 1921 р. Українське товариство Червоного Хреста було найвідомішою організацією за кордоном, що давало привід більшовикам для його використання. По-перше, представники більшовицької Вищої санітарної інспекції ще у 1919 р. підкреслювали цей факт, по-друге, до 1921 р. радянським представникам Російського товариства Червоного Хреста не вдалося досягти визнання міжнародних благодійних організацій за кордоном. Так, від радянського Російського товариства Червоного Хреста за кордон у 1918 р. був відраджений доктор С.У.Богоцький. Його діяльність у Парижі за три роки не принесла суттєвих результатів для радянської дипломатії⁵. Доручення про встановлення зв'язків з Міжнародним Комітетом у Женеві для налагодження допомоги голодуючим йому було відправлено після засідання Президії Всеросійського ЦВК, яке проходило 29 серпня 1921 р. По-третє, у 1921 р. за кордоном проти більшовицького Російського Червоного Хреста виступав «старий» Російський Червоний Хрест в Австрії, Італії, Франції, Канаді, Англії, Північній Америці⁶.

Отже, закордонні благодійні організації не поспішали на той час надавати допомогу більшовицькому Російському товариству Червоного Хреста, як того бажали у Москві. Лише пізніше більшовицьким представникам з Москви вдалося зв'язатися з місією відомого громадського діяча з Норвегії Фритьофа Нансена. Завдяки його діяльності вдалося через Міжнародний комітет допомоги (Комітет Нансена) звернути увагу на події у Росії та Україні й організувати необхідну допомогу в країнах Західної Європи та США.

Навпаки, в УСРР вже 24 жовтня 1921 р. політбюро ЦК КП(б)У ухвалило: голові Головної управи УТЧХ А.В. Іванову здійснити вибір кандидатів представників Українського Червоного Хрес-

та з метою їх відправки за кордон. Щоб створити правове підґрунтя для діяльності цієї організації на території республіки та для здійснення закордонних переговорів представниками Українського Червоного Хреста, 23 листопада 1921 р. постановою ВУЦВК та РНК УСРР оформлено положення «Про діяльність Українського Червоного Хреста». У ньому були визначені основні завдання та права організації при здійсненні допомоги голодуючим за підписом голови ВУЦВК Г. Петровського та голови РНК УСРР Х.Раковського. У березні 1922 р. затверджено Статут УТЧХ, що давало підстави для подальшої діяльності Товариства у напрямі встановлення нових міжнародних зв'язків⁷.

28 листопада 1921 р. на засіданні Малої президії ВУЦВК був затверджений склад місії Українського Червоного Хреста для відправки за кордон. Згідно з протоколом № 39 до її складу ввійшли: голова – доктор І.І.Холодний, представники Українського товариства Червоного Хреста С.М. Канарський, І.В.Гамалія. Перед місією ставилося головне завдання – приєднання УСРР до Женевської Конвенції Червоного Хреста 1864 р. і до Конвенції від 6 липня 1906 р., незалежно від Росії. Для вивчення санітарно-курортної та загальної медичної справи до української місії ввійшли професор В.Я.Данилевський, доктори І.І.Файншміт, Г.Р.Рубінштейн, Є.Л.Скловський, Мейлер, Розе, секретар Л.П.Мар'янчик, завідувач технічно-господарської частини Д.Г. Ліберман, лікар для доручень Л.Б.Трахтман⁸.

За кордоном білоемігранти виступали проти всього, що мало відношення до більшовицької Росії. Проте мова між представниками національних організацій Червоного Хреста та УТЧХ була іншою. Так, у 1921 р. для допомоги Україні розпочали свою діяльність організації АРА, Фритьофа Нансена (Комітет допомоги Нансена), організація німецьких колоністів, робоча організація українських робітників у Америці, Чехословацька організація Червоного Хреста, Німецький Червоний Хрест, які тоді забезпечили харчування 315 тис. голодуючих і приготували пайки ще на 645 тис. чоловік по всіх 12 губерніях в Україні.

Незважаючи на тиск з боку Росхреста, Український Червоний Хрест одержав запрошення делегувати своїх представників на Міжнародну конференцію у Женеві на весні 1922 р., на Санітарну міжнародну конференцію у Варшаві цього ж року і на чергову конференцію восени 1922 р. Навесні 1922 р. за кордон Український Червоний Хрест вислав спеціальну місію, яка надала інформацію про голод і про роботу в цій сфері. З 29 березня 1922 р. через Український Червоний Хрест надала свою допомогу місія Фритьофа Нансена.

Однак своє головне завдання українські представники за кордоном не виконали. Міжнародний комітет Червоного Хреста у Швейцарії юридично

не визнавав Українське товариство Червоного Хреста тому, що уряд Швейцарії не визнавав УСРР як самостійну державу. З цього приводу восени 1922 р. голова УТЧХ А.В.Іванов у Женеві зустрічався у неофіційній обстановці з представником Міжнародного комітету Червоного Хреста. На цій зустрічі був представник РТЧХ СУ. Богоцький та перекладач розмови доктор Старобинський. Проте завдяки позитивному ставленню до радянських діячів Українського Червоного Хреста вдалося встановити необхідні міжнародні зв'язки. Так, навесні 1922 р. були відкриті постійні представництва Українського товариства Червоного Хреста в Берліні з постійним представником Васильєвим, у Римі з доктором Шефтелем, в Лондоні з Раковською, у Америці – з Хургіним. Крім того, згідно з повідомленням уповноваженого представника Українського товариства Червоного Хреста у Німеччині від 19 березня 1923 р., стало відомо, що було призначено постійне представництво УТЧХ у Берліні (Німеччина) та у Відні (Австрія). Наприкінці 1922 р. представник Українського Червоного Хреста став наполягати на тому, щоб самостійно вкладали угоди з різними благодійними організаціями.

Таким чином, можна зробити висновок, що Українське товариство Червоного Хреста було репрезентовано як самостійна організація республіки за кордоном. Однак делегація Росхреста цьому постійно заважала і здійснювала свій контроль. Так, про відправлення всіх пожертвувачів безпосередньо в Україну була отримана домовленість з впливовим Комітетом допомоги Ф.Нансена. У Москві це викликало обурення. Тому Л.Б.Каменев особисто відправив телеграму до голови Українського товариства Червоного Хреста А.В.Іванова, в якій він попереджував про такі недопустимі дії українських представників у справах встановлення окремих договорів з різними організаціями без згоди повпреда Росії та України. До представників УТЧХ у Києві 2 липня 1921 р. надійшла телеграма від уповноваженого Росхреста в Україні Баранова, в якій він попереджував, що у них є відомості про договори між Українським та Чеським Червоним Хрестом і ставив вимоги припинити будь-які умови, згоди та самостійні відносини з іноземними державами без їх рішення⁹. (І це ще до створення СРСР).

З 1923 р., за думкою більшовицького керівництва УСРР, основною роботою для Українського товариства Червоного Хреста повинно було стати формування мобілізаційних військово-санітарних резервів на території УСРР, через відповідну підготовку мирного населення країни до оборони держави. Враховуючи економічно-політичну обстановку в республіці, ці завдання було необхідно виконувати без їх широкої пропаганди серед мирного населення з боку радянської влади.

¹ Барсуков М.И. Красный Крест и Красный Полу-месяц СССР. Исторический очерк. – М.:Медгиз, 1955. – С.27.

² Литовченко Т.А. Військово-оборонна діяльність українського товариства Червоного Хреста у 1918 – 1939 рр. / Дис... к.і.н.: 20.02.22. – Військова історія. – К., 2006. – С.48.

³ Там само. – С. 48.

⁴ Там само. – С. 61-62.

⁵ Богоцкий С.У. Международный обзор Красного Креста за 1924 год // Вестник Российского общества Красного Креста. – 1924. – № 61. – С.16.

⁶ Кульчицкий С.В., Мовчан О.М. Иноземна допомога голодуючим Україні 1921-1923 рр. // Політика і час. – 2000. – № 9-10. – С. 64.

⁷ Устав Украинского Общества Красного Креста за январь 1922 года. – Харьков: ГУ УОКК, 1924. – С.4.

⁸ Литовченко Т.А. Військово-оборонна діяльність українського товариства Червоного Хреста у 1918 – 1939 рр. / Дис... к.і.н.: 20.02.22. – Військова історія. – К., 2006. – С. 65-66.

⁹ Там само. – С.67-68.

Ольга Щербакова
(Николаев)

**Деятельность Украинского Общества
Красного Креста на Николаевщине в 1920-х годах**

В статье автор рассматривает проблему деятельности международных организаций в указанный период, освещает основные направления работы организации, условия ее функционирования и сотрудничество с советской властью.

Ключевые слова: голодомор, помощь, международная организация, УТЧХ.

Olga Shcherbakova
(Mykolaiv)

**The Activity of the Ukrainian Society
of the Red Cross in 1920s.**

In the article the author contemplates a problem of activity of the international organisations during noted period. To open the basic directions of work of the organisation, a condition of its functioning and cooperation with the Soviet power.

Keywords: hunger, the help, the international organisation, the Red Cross.

УДК 94(477.43)

Світлана Маркова
(Хмельницький)

**ЖІНОЧИЙ ПРОВЛАДНИЙ РУХ
В УКРАЇНСЬКОМУ ПОРЕВОЛЮЦІЙНОМУ
СЕЛІ: ЦІЛІ ТА НАСЛІДКИ ВПРОВАДЖЕННЯ
(20–30-ті рр. ХХ ст.)**

Досліджено заходи більшовицької партії щодо організації та постановки під партійний контроль жіночого пореволюційного селянського громадсько-

політичного руху. Проаналізовано ідеологічні засади цього руху, визначено цілі та наслідки впровадження. Виявлено механізми залучення жіноцтва до державного будівництва та процесів розширення соціальної бази радянської влади.

Ключові слова: жіночий рух, влада, соціалізація жінок, гендер.

Демократизація українського суспільства і поглиблення інтеграції країни в європейське та світове співтовариство вимагає від вітчизняного соціуму переосмислення ролі жінок в сучасних громадсько-політичних процесах. З огляду на це вкрай важливим видається аналіз вітчизняного досвіду організованого залучення жінок до політичної сфери, який набув обертів майже відразу після перемоги більшовиків у Жовтневій революції та громадянській війні. Саме в цей період в умовах жорсткої соціально-класової боротьби жіноча тема була активно використана владою як фактор легітимізації правлячого режиму.

Деякі аспекти даної проблеми у своїх наукових працях досліджували Т.Арзуманова, Н.Бондаренко, В.Гайденко, Н.Гогохія, Г.Журбелюк, Б.Кравченко, С.Кульчицький, Т.Марусик, І.Романюк, М.Семенкова, О.Стасюк, Н.Шевченко та інші, проте комплексної праці із зазначеної теми в українській історіографії поки не з'явилося.

Завдання статті – дослідити заходи більшовицької партії щодо організації та постановки під партійний контроль жіночого пореволюційного, зокрема селянського громадсько-політичного руху; виявити механізми залучення жіноцтва до державного будівництва та процесів розширення соціальної бази радянської влади; проаналізувати масштаби та наслідки цієї кампанії в 20-30-ті роки ХХ століття.

Для написання статті використовувались наступні методи: системний та порівняльний аналіз наукової літератури, хронологічний, статистичний, кореляційний аналіз.

Жовтнева революція 1917 року і перемога більшовиків у громадянській війні призвела до радикальної зміни орієнтирів суспільного життя та соціальної структури колишньої Російської імперії. Прискорена економічна модернізація суспільства (індустріалізація, колективізація, урбанізація і т.д.) створювала певні умови та потребувала відповідних кроків модернізації соціальних відносин, притаманних традиційному селянському суспільству. Значну роль у цій модернізації було відведено жіноцтву, яке розглядалося як потужний невикористаний резерв трудової сили та, за певних обставин, прихильник авангарду суспільних змін – більшовицькому режиму. Відтак завдання із перетворення жіноцтва в організовану та керовану соціальну реальність стало розглядатися керівниками радянської держави як один з пріоритетів державної політики.